

ר' אליהו כי טוב ז"ל

קורות חיים*

הכותב נולד בג' בניסן תרע"ב בוורשה. בית ההורים - עניים מרודים ומכובדים ביותר. האבא תלמיד חכם מובהק, חריף וחסיד ותיק². כל ימיו עוסק במשא-ומתן ואין ההצלחה

* ר' אברהם אליהו כי טוב (מוקוטובסקי) [להלן: ר"אכ"ט] היה איש חינוך, סופר ואיש ציבור. בעיקר נודע ספרו 'ספר התודעה'. נפטר בו' אד"א תשל"ו. נסיבות כתיבתם של זיכרונותיו אלה טרם נתבררו לאשורם: אין זה ברור באיזו שנה נכתבו [על פניהם נראים הדברים כמי שנכתבו סביב שנת תש"ל], ולצורך מה הם נכתבו. ייתכן והדברים נכתבו לצורך מחקר על תנועת פאג". פרופ' מנחם פרידמן ערך ראיון מקיף עם ר"אכ"ט אודות התנועה הזו, ואפשר שבעקבות - או לקראת - אותו ראיון נכתבו הדברים. ראיה לדבר היא תשומת הלב הרבה הניתנת לפאג" בזיכרונות הללו. גם המשפט המפנה את קורא הדברים לר' אברהם טרגר, רעו הטוב, לצורך בירורים הנוגעים לתאריכים, יש בו ללמד כי לצורך מחקר על פאג" נכתבו הדברים. לחילופין ייתכן והדברים נכתבו לצורך ה"לקסיקון לסופרים" שערך ג' קרסל. ר"אכ"ט ז"ל מרבה להשתמש במונח "המספר" בגוף שלישי כאשר הוא מדבר על עצמו, דבר שאולי יש בו לחזק השערה זו (במונח זה השתמש ר"אכ"ט בסדרת "מן הימים ההם לזמן הזה" שהייתה הבסיס לספרו "חסידים ואנשי מעשה"). ועוד ייתכן כי הדברים נכתבו לצורך פירסומם בארצות הברית במסגרת האגודה "צדק ושלום" (בשנת תשכ"ד), ואי"ה עוד יתבררו הדברים. בכל אופן נראה שהדברים קטועים בסופם, וכתבת פרקי החיים לא נסתיימה. מערכת 'המעין' מודה לחתן המחבר הרב גרשון קיציס ולנכדו הרב יוסי בן ארזה על הטיפול בחומר המרתק הזה והעברתו ל'המעין'. ההערות רובן מאת הרב קיציס; העורך קיצר ושינה והוסיף פה ושם בשעת הצורך.

1 בפגישה עם הרבי מלובליץ' שאלו הרבי: מתי נולדת? השיב ר"אכ"ט: בג' בניסן. נענה כנגדו הרבי ואני, ב"א בניסן. ושוב חזר הרבי ושאל: ובאיזו שנה? השיב ר"אכ"ט: תרע"ב. נענה כנגדו הרבי ואמר: ואני, בתרס"ב. הפטיר ר"אכ"ט: אם כך, הרבי מבוגר ממני בעשר שנים, ואני מבוגר ממנו בשמונה ימים... והרבי צחק. כפי המסופר במשפחה, הפגישה עם הרבי נמשכה לילה ארוך. במהלכה עלה בין השאר כתיבת חוברות על פרשיות השבוע, שמטרתו היתה "שאדם יגיע הביתה ערב שבת עם פירוש על הפרשה במקום שיבוא עם עיתון" - מה שלימים יצא אל הפועל בחיבור המיוחד בהקפו ובתוכנו "ספר הפרשיות". זו המלאכה הכבירה ביותר בתחום הספרות של ר"אכ"ט. נשמרו גם כמה מכתבים של הרבי אל ר"אכ"ט, בהם מביע הרבי את קורת רוחו שר"אכ"ט עזב את הפוליטיקה לטובת הסופרות.

2 האב ר' מיכאל נולד בשנת תרל"א, והיה תלמיד מקורב לר' צדוק הכהן מלובלין. מכתב ידו של ר' מיכאל, על גליונות הספר צדקת הצדיק לרבי צדוק הכהן, הושלמו המאמרים החסרים בספר זה, שהשמיטוהו המדפיסים בדפוס הראשון. לימים הוציא ר"אכ"ט בהוצאת הספרים הקטנה שלו את "צדקת הצדיק המלא" עם אותם מאמרים שכתב אביו. הוא גם החל בכתיבת חיבור שהוא מעין קיצור לספר צדקת הצדיק. ראו עוד: הרב גרשון קיציס, "מאת לצדיק".

מאירה לו פנים לעולם, אבל זיו פניו הקורנות תמיד, ומעמד הכבוד שרכש שרבים משכימים לפתחו, זאת נטל מהצלחתו בתורה שהייתה לו עיקר תמיד ומלאכתו טפל. מעיד הבן על אביו, שלא עבר עליו יום בלי 7-8 שעות לימוד גמרא³ מלבד עיסוקי האחרים בספרי חסידות. ולבנו המספר הוא טוען: "אפילו שמונה שעות ביום ללמוד, כמו הקומוניסטים (הכוונה ליום עבודה של 8 שעות), גם כן לא?"...

כשהיה כבן שנתיים רצה אביו להכניסו ל"חדר" שבחצר מגוריו, והמלמד לא רצה לקבלו מפני גילו. חרה לאביו מאוד ולימדו אותיות אל"ף בי"ת וקריאה בסידור, לבדו. אמר: "ילד שמסוגל ללמוד בגיל שנתיים, למה ייבטל עד שיהיה בן שלוש שנים?"...

כשמלאו לו שלוש שנים הכניסו ל"חדר" כתלמיד מן המניין. קטן היה מכל חבריו, וישב בספסלים האמצעיים, שכך זכור למספר הסדר באותו "חדר" שלמדו בו תלמידים מתחילים עד לומדי חומש: ה"גדולים" ישבו בספסלים הקדמיים, וככל שקטנו ישבו בספסלים האחוריים, עד הספסל האחרון ששם ישבו מתחילים ממש...

בקץ תרע"ו עקרה המשפחה מוורשה לגור בעיירה אופולה בסביבת לובלין, מפני הרעב והמצוק שהיו אז בוורשה מחמת הגרמנים הכובשים, ואילו בלובלין והסביבה היו האוסטרים והם נוחים יותר, והפת מצויה. עד החורף של שנת תרפ"ט ישבה המשפחה בעיירה הנ"ל. המספר למד ב"חדר"⁵ עד גיל 10-9. לא היה לאביו לשלם שכר לימוד, על כן סיפחוהו לאחיו הגדול ממנו שלמד בבית המדרש של העיירה.

3 ואף בימי שישי, ערבי שבת, היה ר' מיכאל "משחד" את ילדיו בכל מיני אופנים, כדי ש"יאפשרו" לו ללמוד בבית הכנסת את שיעוריו הקבועים, ולהתפלל מעריב לאחר צאת הכוכבים (שבזמנים מסויימים חל בשעה מאוד מאוחרת), ורק לאחר מכן לערוך את ה"קידוש" וסעודת ליל שבת.

4 יצוין כי דווקא זכרון ה"חדר" הוא המסמן את שחר הזיכרון של ראכ"ט, כמי שכל חייו ראה את עצמו כ"מלמד בחדר", ואף את מפעליו הספרותיים הגדולים ראה כסוג של "מלמדות בחדר".

5 בחוג המשפחה סיפר ראכ"ט: בהיותו ילד קטן עבר פעם אחת דרך השוק ו"סילק" מאחד הדוכנים פרי כלשהו. המוכרת שזיהתה אותו הגיעה לבית הוריו ותלונה בפיה עליו. האמא, רחל, כששמעה זאת, ספקה כפיים וצעקה: "גנב! גנב! אף אחד מאבותי ואבות אבותי לא היה גנב!", ובכל פעם בין זעקות שכאלה לבין הזעקות שתבואנה אחריהן הייתה אומרת "חכה, חכה כשאבא יבוא וישמע על כך!". הוא רחף ורתת לאורך כל היום כולו מפני תגובתו של אביו. וכשאבא אביו בערב מיהרה אמא לספר לו על ה"גנב" שנמצא בבית. תגובתו של האבא לא איחרה לבוא, הוא פנה לאמא ואמר לה: "הרגעי, גנב הוא לא יהיה, אבל 'עם הארץ' הוא עלול להיות!". והוא פנה אל בנו ואמר לו: "האם אתה מוכן ללמוד אתי גמרא?". והילד, שזה עתה "ניצל" מפורענות קשה שחשש מאוד מפניה, מיהר להשיב בשמחה כי הוא מוכן. ראכ"ט ז"ל סיפר כי הם למדו יום-יום על פני תקופה ארוכה מאוד, בשעת בוקר מוקדמת ביותר (ככל הזכור, חמש בבוקר!), את מסכת 'במות' - מסכת הנחשבת קשה במיוחד, ובוודאי להשגתו של ילד קטן. את המעשה הזה לא הסתיר ראכ"ט מעולם כמעשה משובת נעורים שיש להתבייש בה, אך לימים גם עשה מאותו מעשה אבן פינה לתפיסתו החינוכית-לימודית באשר לדרך ענישה חינוכית.

ואותו בית המדרש היה כעין ישיבה לבחורי המקום, ברם בלי ראש ישיבה ובלי סדרי ישיבה כלל, אלא כל אחד למד מה שלבו חפץ ואימתי שהוא חפץ⁶. כך היה המנהג בימים ההם בעיירות פולין שלא גרסו ישיבות ויציאת בנים צעירים מחוץ לבית הוריהם. המספר לא עשה חיל רב בלימודיו, ולא הצטיין בחשק רב ללמוד, אף על פי כן נחשב בין המתקדמים בהבנה לפי גילו.

הרבה נסיונות עשה המספר בשנות ילדותו וגם בבחרותו, כדי לעבוד ולהרויח כסף. וזאת תוצאה ישירה מן העניות הנוראה ששררה בבית. פעמים רבות "נתפס בקלקלתו" על ידי אביו שראהו הולך לעבוד כמה שעות בבתי מלאכה שונים בעיירה, או קונה טבק וממלאו בתרמילים ומוכר סגירות ברווח מעט, וזאת עוד לפני בר המצוה. אז אביו נזף בו⁷ והבן חוזר אח"כ ל"סורו" ב"עבירות" דומות. ויש שאביו מרוצה בדיעבד מן ההכנסה שבנו מביא לבית מ"עסקיו". על פת לחם "יפשע" גם גבר זה⁸...

היו בעיירה חברים של המספר שיצאו לישיבות בוורשה, בלובלין וכד' וחזרו לביתם עם "מטען" גדול של כמה מאות דפים גמרא בעל פה ונחלו כבוד בעיירה. אז נתקנא בהם המספר וביקש מאביו שישלחהו לישיבה גם כן. ואביו השיבו: מי ביקש מידך להיות למדן? כל מה שאני מבקש ממך, שתהא אדם פשוט כמוני, וכמו אלתר מאיר'ס. אמרו עליו על אלתר מאיר'ס זה, שמימי לא יצא מעיירתו ועסק בעבודות מפרכות כל ימיו, בורסקי היה. ולא פסק פומיה מגירסא, וכל תלמידי חכמים שבעיירה, היו מצויים אצלו בבית הבורסקי אשר לו להתפלפל בהלכה. ולא היה ילד בעיירה שאלתר מאיר'ס לא היה מוכן לשרתו, ולא היה שום דבר מחדרי תורה שהנ"ל לא היה בו בן בית ממש.

6 זאב נחמני מתאר בספר אופולה (עמ' 43) את בית המדרש הזה באותן שנים: "באופולה היו שני בתי מדרש גדולים. אחד היה של בעלי מלאכה, והוא היה מקומם של פשוטי העם. והשני, היה חסידי. הוא היה מלא מדי ערב במתפללים, וכמובן בשבתות וחגים. היו בו מסביב שולחנות גדולים וספסלים משני הצדדים, ובאמצע המה בית המדרש מאנשים. על יד השולחנות בצד המזרח ישבו תמיד יהודים ולמדו דף משנה, גמרא. בשעות היום היה גם רבי שלמד עם בחורי הישיבה, גם בקיץ וגם בחורף. בחורף בחוץ היה קר, אך בין כתלי בית המדרש היה חם. שני התנורים היו מוסקים בעצים ופחמים, שהכינו אותם מבעוד מועד".

7 בילדותו המוקדמת, כאשר היה עושה מעשה של שובבות כזה ואחר וחשש מפני תגובתו של אביו, היה בורח ומסתתר מחוץ לבית, וכשהגיע אביו וחיפשו ומצאו היה מטיף לו מוסר - "הכהן" [=ר' צדוק הכהן] אומר כך, ועוד כך אומר "הכהן", וכיוצא באלה. זו הייתה ה"נזיפה" לילד קטן...

8 על פי משלי כח, כא: "...ועל פת לחם יפשע גבר". הסימון במרכאות סביב המלה "יפשע" ושלוש הנקודות יש בהם להורות עד כמה רוח קוצק של פשטות והסתפקות במועט ואחיה בתורה בכל כוח אפיינה את אישיותו של ר' מיכאל, עד שהעובדה שהוא מרוצה מ"עסקי" בנו הריהי נחשבת כ"פשע"...

מעיד המספר על עצמו שצדק אביו בסירובו לשולחו לוורשה. אלמלא סירוב זה - מי יודע מה היה יוצא ממנו. בעומק לבו לא היה המספר משתוקק לתורה שבוורשה, אלא לוורשה שבתורה... ורוחות זרות השתוללו אז בכל נפש ובנפש המספר בכלל זה, ואביו ידעו.

היה זה בתקופת יסוד המפלגות בחברה היהודית, והאידיאולוגיות שתפסו כל לב, ומכולן לא נתפס המספר אלא לאידיאולוגיה השמאלית הקיצונית ביותר. אמר: מה לי חצאי פתרונות - הרי זה פתרון מלא לכל העולם כולו... והיה הוגה ברעיונות של מיזוג דת עם סוציאליזם קיצוני - והמספר אז עדיין לא הגיע לגיל 15.

בין שאר המפלגות שקמו אז, היו גם אגודת ישראל וצעירי אגודת ישראל. והמספר באופן טבעי נשתלב בצא"י, וגם אביו עודדו בכך, אף שהיה בוטל על ידי כך מדברי תורה.

בתחילת חורף תרפ"ט, כבר חזר אביו לוורשה לבקש מטה לחם. כמה חודשים אחרי כן נסע גם המספר לוורשה, ומאז הרי הוא פועל מלא, עובד בבתי חרושת שונים 11-12 שעות ליום עבודות קשות, וגר באכסניא עלובה. אם טעם המספר טעם לימוד תורה מימיו, היה זה באותה תקופה, שקבע לו שיעור בגפ"ת של שעתיים כל לילה אחרי 11 שעות עבודה מפרכת.

בתחילת תרצ"א התאושה פרנסתו של אביו קמעא, ואז דרש מבנו להפסיק לעבוד ולעסוק בתורה. הוא למד ב"שטיבל" רוב זמנו ובערבים הלך לעסקנות במסגרת של צא"י ופא"י. לאחריה נעשה יושב-ראש של צא"י בוורשה ובה בעת התמסר לפעולות חינוך בשני הארגונים הנ"ל, לא בלי הצלחה. היה נותן שיעור ב"דף היומי" בכל ערב לפועלים, ומקיים שיעורים ברבים בנ"ך, ב"חובות הלבבות" בשבתות וגם בימי החול. לאחר מכן היה מתמסר לחינוך ילדים וילדות בשלושה מוסדות שהיו קיימים בוורשה והסביבה תחת הנהלה אסימילטורית⁹ אחת, עבור ילדים אסופים שהיו הוריהם נוטשים אותם מפני הרעב¹¹. פעולה זאת נעשתה ביוזמת רבו אשר קנה בוורשה - הרב יוסף

9 ראכ"ט ז"ל היה נאמן ל"דף יומי" כל ימיו. מתוך לימוד זה רכש לו ידיעה הגונה בש"ס. ידיעה שלא טרח להציגה ברבים. בוורשה השתתף בשיעורי "דף היומי" שהתקיימו בעיר באותן שנים. ביניהם ציין את שיעורו של רבי חיים קרייזוירט הצעיר לימים, בשנות העשרה לחייו, שנערכו לפני מאות שומעים. ר"ח היה גאון גדול בתורה, קרוב משפחה וידיד, שמסופר שראכ"ט הוא זה שלימים "ארגן" לו את רבנותה המצליחה של העיר אנטוורפן העשירה. לימים זכה ראכ"ט שנכדו ר' יוסי בן ארזה יקים מפעל המלווה את לומדי ה"דף היומי", הוא סדרת ספרי "יוסף דעת". אף ר' יוסי שיווה לנגד עיניו את "ספר הפרשיות" של ראכ"ט כדוגמא ל"יוסף דעת".

10 מתבוללת, דגלה בהתערות בתוך החברה והלאום הפולניים.

11 במקום אחר הרחיב ראכ"ט את הדברים: "בעיר ורשה וסביבותיה היו קיימים שלושה מוסדות לילדים יהודים אסופים שהוריהם עזבו, מפני דוחקם. ילדים כשרים היו כולם, ובאו מן

ביגון הי"ד¹². בעבודה זו שנמשכה כשנה וחצי ראה המספר ברכה מרובה עד בלי די. בתרצ"ג החליט לצאת להכשרה לקראת עליה לארץ בתור "חלוץ"¹³, וזאת שלא ברצון גמור מרבו הנ"ל, שרצה לעכב אותו לרגלי פעולותיו החינוכיות ותוכניותיו בשטח זה. גם הוריו לא הסכימו בפה גמור לרעיון העליה¹⁴. כי בעשר השנים שקדמו

השכבות העניות שרובם ככולם מבתיים דתיים. יותר מחמש מאות היה מספרם. ואולם הנהלת המוסדות הייתה בידם של אסימילטורים, והמדריכות כמעט כולן מן החוגים השמאלניים הקיצוניים, כמנהג הימים ההם. רבים מן הילדים קבלו ראשית חינוכם ב"חדר", ואולם מן היום שהגיעו לבין כותלי המוסדות האלה, פשטו צורה ולבשו צורה חדשה, בלי שמץ של תורה ודת, ואפילו סידורי כשרות מינימליים לא היו שם. משנודע הדבר לר' יוסף ביגון לא נח ולא שקט, ובמאמצים רבים ותחבולות והתחכמויות שונות שהיו אופייניות לו הצליח להחדיר לשם כמה מבין תלמידיו ומעריציו, והם עשו שם עבודה מצוינת. כל אלה שהכירו את המצב מקרוב, וידעו עד מה הייתה מושרשת שם הרוח האנטי-יהדותית, התפלאו לא רק למידת העקשנות והשיכנוע וכושר הלחץ ההגייוני שהיו נחוצות כדי להשיג זאת, אלא לעצם התעוזה לנסות להשיג דבר זה, שנראה היה כדמיון רחוק מהמציאות"...

12 מורו המובהק של ראכ"ט, האדם שנטע בו את אידיאל החינוך כערך הנשגב מכול, וסולל דרכו אל חזונות תיקון עולם. שנים ספורות לפני פטירתו הוציא לאור ראכ"ט את ספרו של ר"י ביגון "עיניא פקיא", שהוא למעשה תוכנית חינוכית רבת מעוף, ואף כתב עליו מונוגרפיה רגישה ומתבוננת.

13 במאמר שפירסם ראכ"ט ב"קוממויות" בראשית שנת תש"ו, המתייחס לשימוש במונח "חלוצים" כמכשיר מפלה בחלוקת רשיונות עליה לארץ ישראל (סרטיפיקטים). הוא דן בזכות השימוש במונח זה לצורך חלוקת סרטיפיקטים באותן שנים שהוא עצמו הכשיר עצמו כ"חלוץ", עם שהוא מלמד סגוריה מסויימת על כך: "מעולם לא הבינותי מה הוא ה'יחוס' של ה'חלוצים'. מעולם לא ראיתי במה הם נבדלים לטובה מכל המון בית ישראל, ומדוע מגיע להם חלק הארי ברשיונות העליה לארץ-ישראל, בעוד שרובות ומאות אלפים יהודים כשרים וטובים, שלא נטלו לעצמם את השם, ולא זכו לעטרת 'חלוצים', נדונים לכליה ולניוון בגלות. ועוד פחות מכן אני מסוגל להבין את היחוס הזה כיום, לאחר כל מה שעבר על עמנו בשנים האחרונות. מילא, היו זמנים שהיהודים לא נדחקו בהמוניהם לארץ ישראל, וכל מי שעלה בימים ההם היה במילא בחזקת 'חלוץ', בין אם קיבל גושפנקא לחלוציותו מעין חרוד וממרחביה, ובין אם בא בלי גושפנקא זאת ותרים את תרומתו לבנין הארץ לפי דרכו הוא, ובכוחותיו הוא, מבלי שהתעמולה הציונית תישא אותו על כפיים, ומבלי שהתקציב הציוני יעמוד לימינו. אז אולי בכל זאת הייתה עוד הצדקה לאלה שנטלו לעצמם את השם 'חלוצים'. באשר הם עשו את המעשה החלוצי במאורגן, טיפחו את הרוח החלוצית, והטיפו לה בקרב הנוער. אחר כך, כאשר בעטיים של קושי השעבוד ולחץ הגלות אחזה שאיפת העלייה את כל קצות בית ישראל, וסרטיפיקטים לא היו דים בשביל לספק את כל הדרישות, עדיין נשארה הצדקה לכך שאלה שחיכו לעליה מקודם במחנות ההכשרה ייהנו מדין קדימה בחלוקת הסרטיפיקטים. אבל השם 'חלוצים' כבר נתרקן אז מתוכנו. לא עוד היה פירושו: ייבוש הביצות וכיבוש השממה, אלא ראשון לכל חלקה טובה ולכל משרה שמנה, ומעל לכול: לאותו דבר יקר ונכסף ביותר לכל איש ישראל: הסרטיפיקט".

14 החשש לשמירת תורה ומצוות בארץ ישראל - חשש שהדריך משפחות רבות בהתנגדותן לעליית

לזו פקדו את המשפחה אסונות רבים ל"ע, וממרבית הבנים והבנות נשאר הוא לבדו בבית עם הוריו, ואחות בכירה אחת נשואה.

המספר האזין לשיחת הוריו בלילה אחד, כשהם חשבוהו לישן. אמרה האם, "ומה נעשה, הלא באמת מתכונן הוא לעלות לארץ-ישראל!", השיבה האב: "ומה אומר לך רחל'ה, אין בי כח להתנגד לו. רואה אני ימים שחורים קרבים ובאים¹⁵ - אוי, כל כך שחורים!"...

המספר עשה 18 חודש בהכשרה מקצועית, עבד כנגר בנין, למד המקצוע וחזר לוורשה והמשיך בעבודה זו, לתמיהת רבים מחבריו שלא הסכימו לראות בחור במעמד זה עובד בנגרות בריש גלי, ונושא קרשים על כתפיו ברחובות וורשה...

באלול תרצ"ה נשא אשה¹⁶, ובין כסה לעשור תרצ"ו עלו לארץ בידיים ריקניות ובחוסר כל. הוא מצא את הארץ במשבר קשה. הייתה זו תקופת מלחמת איטליה בחבש. יום אחד שהו בבית העולים בחיפה, ובערב חג הסוכות עלו לירושלים, מקום שם ישבו אחיות אשתו ומשפחותיהן, משפחות חצי-דתיות, פועלים חברי ההסתדרות, ולא עקר מירושלים כל השנים¹⁷.

אכזבות קשות ציפו למספר בימיו הראשונים בירושלים, ובמיוחד כשפנה לבקש עבודה. עד היום אינו סולח למתוודעים אליו אז ונותנים לו "שלום עליכם" ביום הראשון של חג הסוכות בבית הכנסת, כשאמרו לו: "שלום עליכם" - אפרישער [=טרין] קרבן "עולה"!!! קרובי אשתו יעצו לו להיות חבר בהסתדרות, ואז מובטחת לו עבודה, שכן מנהל ה"משרד הקבלני" (היום "סולל בונה") בירושלים - בן דוד...

בניהם לארץ באותה עת - לא הטריד את הוריו. ככל הנראה הם סמכו על חוסנו האמוני ועל הדבק האיתן שבנישואיו. גם החשש מפני חוסר התעסוקה והעוני ששררו אז בארץ (וכפי שיתואר להלן) לא הטריד אותם - המצב הכלכלי שלהם היה גרוע, ופרנסתו של זוג צעיר בפולין של אותם ימים (הגם שאשתו עבדה כמורה ב"בית יעקב") לא נראה קשה מזה שבארץ ישראל. כשנדע בוורשה לקרוביו ומכריו על המצב הכלכלי הקשה ששרר אז בארץ הם "ארגנו" לו הצעת עבודה מפתה, כמשרת ניהול מוסד חינוכי. בתגובה אופיינית הלך ראכ"ט לאחד מידידיו, שאל ממנו חפץ בעל ערך, מישכן את אותו חפץ בבית עבוס, ואת הכסף שלח להוריו בוורשה, "כאדם האומר: ראו נא, יש באמתחתי לא רק עבור עצמי, ברוך ה', אלא אף עודף לקיים בו ומבשרך לא תתעלם"...

15 תחושה זו של "ימים שחורים קרבים ובאים" בשנת תרצ"ג ואילך לא הייתה תחושתם של יחידים. באותה עת החשש הזה ניקר בלבבות לא מעטים.

16 הינדה רבקה לבית פרידמן.

17 בשלב מסוים (סביב שנת ת"ש) הוצע לו מטעם הרב בנימין מנדלסון ללמד בקרית אתא, אך הדבר לא יצא אל הפועל. גם אחרי שנים כאשר הרב עוזי קלכהיים הציע לו לבוא להתגורר באבן-שמואל - ראכ"ט ביקר במקום, התרשם ממנו, ואולם נשאר בירושלים.

במוצאי החג לקח אשתו עמו, והיא אחות לאלכסנדר זישא פרידמן¹⁸, הכינור השני באגודת ישראל בפולין¹⁹, והיא עצמה מורה מוכשרת ב"בית יעקב" בוורשה, ועלו להירשם כחברים בפאג"י בירושלים. באו, קדמו אותם פנים חמוצות של המזכיר: "אין מקבלים חברים חדשים. לחברים "הישנים" אין לנו עבודה, ונקבל חדשים?... שמונה חדשים כבר לא שלחו לי משכורת מוורשה, והם שולחים לי עולים חדשים!"... המספך מבקש מאשתו שלא תגלה לאחיותיה איזו "קבלת פנים" הייתה לנו - וה' ירחם.

למחרת נודע ל"מזכיר" מי הוא "יחסן" זה שהיה אצלו אמש ודחהו בשתי ידים, הלא גיסו של א"ז פרידמן הוא! ביקש ומצא כתובתו והלך לביתו וטען כנגדו: למה לא סיפרת ש... אתה? והמספך באחת: לא נכון. הטעו אותך... והוא - בוא מהר, יש לי עבודה בשבילך. משלא חפץ שכל העסק ביש הזה יודע לבני המשפחה שהיו בחדר אחר, לבש בגדי עבודה ויצא לעבוד ביום טוב שני של גלויות, יום העבודה הראשון בארץ.

בערב, נעשה המספך, אחרי דין ודברים רבים, חבר כשר בפא"ז. אותו המזכיר היה מבקש להחניף אליו, ונתן "יום עבודה טוב" ו"סידור" מצויין - 4 ימי עבודה בשבוע! והמספך מסרב: פלוני זה בעל משפחה גדולה ומחכה בתור יותר ממני, לו הזכות! והמזכיר - משוגע אתה! וכן היה בעיני רבים. והעבודה - שחורה. תיקון כבישים, הריסת בתים לשם בניה, תיקוני ביוב, העבודה בבנין בריכת המים ברוממה בירושלים. המספך פועל משובח, נדרש על ידי הקבלנים והוא אינו הולך אלא לפי התור...

לאחר כמה שבועות, כשנכנס והכיר טוב יותר את "מפלגתו" והסניף בירושלים במיוחד, ראה את הרקבון שאכל כבר כל חלק טוב באדם במסגרת זו, ונזדעזע ולא השלים. מה ראה? ראה צבור של עניים מרודים ואביונים מדוכאים ומושפלים שעניהם כלות ומייחלות לשני ימי עבודה בשבוע שהספיקו לחם ומים בלי שכר-דירה - ואין. הם תולים עיניהם למזכירים ממונים מטעם המרכז בוורשה, מרכז אגודת ישראל שם הוא שמינה את המזכירים ושילם להם משכורתיהם 8-18 לא"י [=לירות ארצישראליות] לחודש - משכורת כפולה שלוש-ארבע מרווחיו של פועל בימים

18 דמות מרכזית באגודת ישראל, כמי שפעל במישורים רבים בה. מסכת יחסיו של ראכ"ט עם ר' זישא פרידמן מצריכה כתיבה שמעבר להערה קצרה, ובעז"ה יבואו דברים.

19 "הכינור הראשון" היה הרב יצחק מאיר לוי, חתנו של האדמו"ר מגור, בנו של הרב מבנדין. לדעת רבים ר' זושא פרידמן הוא זה שלמעשה ארגן וניצח על עבודת משרדי אגודת ישראל, ועל פיו נשק כל דבר. אות ועדות לתלותו של איצ"ה מאיר לוי בר' זושא תשמש עדותו של ר' בצלאל לנדוי, שבראשית ימי המדינה, כאשר "אגודת ישראל" עזבה את הממשלה ואיצ"ה מאיר לוי היה נסער עד מאוד נוכח ההתפתחות הזו, הוא הגיע למשרדי עתון "המודיע" וקרא בהתרגשות "איפה זושא?" כעשר שנים לאחר עלותו על המוקד...

ההם אם עבד כל השבוע. כך הוקמו סניפי פא"י בימים ההם בערים הגדולות, נתמנו מזכירים "מטעם", נשכר חדר למשרד - וכבר היה סניף לפא"י. ומה הייתה מלאכתם של "המזכירים"? הם באו להסכם עם מזכירי ההסתדרות שבמקומותיהם, ואלו קצבו מספר ימי עבודה לחלוקה בין הפועלים בסניפי פא"י. כל ערב היה המזכיר עולה לבנין ההסתדרות ומביא כמה פתקאות וחוזר למשרדו ומספר: "בתל אביב - חשכות! אין עבודה". ואת הפתקאות חציין (אם היו כדי חלוקה) לעומדים בתור, וחציין לאנשי-שלומנו בחדר הסמוך... המספך כבר לא היה יכול לראות בצערם של החלכאים ובבזיון צלם האלקים של כל אדם ויצא בשצף קצף כנגד ה"סדרים" וכנגד מנהגי הרשע שנעשו מנהגים של קבע, וקרא את חבריו למרד: "אנחנו נחפש עבודה, אנחנו נחלק אותה!" - נשאר בודד. הכל נתיראו: "ומה אם לא נקבל גם את המנה הזעירה הזו"...

יום אחד, נתארגנו כמה חברים נועזים יחד עם המספך, ויצאו לעיר לבקש עבודה, ומצאו כעשרה ימי עבודה. באו למשרד וחלקום בין החברים לפי התור - מאז, הכל היו בקבוצת המספך חוץ מכמה בני משפחה ואנשי-שלומו של המזכיר. הונף דגל ה"מרד" במזכיר. אז יצאו המזכיר ועוזריו בסנקציות נגד המורדים בעזרת מזכיר ההסתדרות, שלילת זכות לקופת-חולים וריחוקם ממקומות העבודה המעטים המאורגנים והציבוריים וכו'.

בחורף תרצ"ז קראה קבוצת המספך לאספת חברים שלא מן המניין. פרסמה קול קורא (וזאת הייתה לו ה"ספרות" הראשונה בעברית). לקול קורא זה נתאספו כמה מאות רשומים בסניף הירושלמי. המזכיר וסיעתו לא השלימו עם העובדה, ולא הכיר אלא ב"ועד" שלו וב"חברים" שלו.

[החברים²⁰ הראשונים בפאג"י הירושלמית כולם פועלים, רובם פועלים פשוטים ומיעוטם מקצועיים. כלם עניים בממון וחסרי אמצעים, ועשירים באידיאל כדי להנחיל כבוד ליהדות התורה. ארצות מוצאם של רוב החברים הראשונים היו מפולין, אחרים ילידי ירושלים, הונגריא, גרמניה וליטא. יחידים גם ספרדים ומשאר ארצות. הכח הפעיל הראשון בשטח הכלכלי והארגוני היה אברהם טרגר²¹, פועל מוזאיקה, יוצא פולין. יו"ר הארגון היה שמחה בונים שטרן²² חשמלאי מיוצאי הונגריא. סגנים: יוסף

20 הפיסקה המוסגרת נוספה מתוך כתבים אחרים של ראכ"ט.

21 ידיד נפשו של ראכ"ט, ראש למשפחת טרגר הענפה, שתולדות ימיה בירושלים שלובות זרוע עם תולדות ימיה של משפחת כי טוב, הן בשל העיסוקים המשותפים והן בשל קירבת המגורים, הן בשל הידידות ארוכת השנים. שני ה"אברהמים" נחשבו בעיני רבים כתמצית-תמצית של תנועת פאג"י וכבני משפחה אחת (הגם שבפועל לא נוצרו כל קשרי משפחה ביניהם).

22 מידידיו הקרובים ביותר של ראכ"ט, ומשכניו בשיכון פאג"י. ראכ"ט הרבה לדבר בשבח פקחותו היתירה של ר' שמחה בונים שטרן.

שנברגר²³ מהנדס מיוצאי גרמניה, ד"ר יצחק קיסטר עו"ד (כיום שופט)²⁴ יוצא גליציה, גזבר - מר שלמה איזנברג²⁵ בעל מלאכה עצמאי יוצא פולין, והמספר - מזכיר.]

מכאן עבר המאבק למרכז בת"א. באותם הימים התקיימה ועידה ארצית של פא"י בת"א. המזכיר הירושלמי סידר "בחירות" לצירים הירושלמיים. והמספר הגיע לוועידה בלי כרטיס ציר, ובהשתדלות מרובה ניתנה לו זכות משקיף. כשקיבל רשות הדיבור, גולל את כל הטרגדיה של הסניף הירושלמי, וניסה להתוות דרכי פעולה לתנועה זו בכל הארץ. הצלחתו הרטורית והתלהבות הקהל מ"ניגון" חדש זה, הביאו לידי כך שהועידה החליטה למנות שני חברים מסיעת המספר למרכז התנועה. אז נוכחו לדעת שהמצב אינו שונה בהרבה בכל יתר הסניפים, ורקב העצלות וחוסר היוזמה שורשו מן המרכז. התחילו מאמצים להבריא את כל התנועה, ורוב חברי המרכז הנבחרים היו עם תוכנית הפעולה של קבוצת המספר, ואילו כל המזכירים וכל עובדי המרכז כולם היו מתנגדים. דובר על תקציב מסודר של כל התנועה - והתנגדו, כי רצו בתלותם במרכזי חו"ל ולא במוסדות התנועה. דובר על חידוש ההסכמים עם ההסתדרות רק בתנאי כבוד - ולא הסכימו. דובר על שיגור משלחות לחו"ל לשם הסברה ולשם הכרזת מגביות סיוע - והתנגדו, כדי שלא לעורר את חמת ה"מוסדות הציוניים". דובר על הקמת משרדים קבלניים כמרכזי עבודה עצמאיים, ולעשות לחץ במיוחד על המוסדות החרדיים פה ושם ובעיקר בירושלים שהעבודה בהם תימסר בקבלנות למשרדים הללו ולא לקבלנים פרטיים המעסיקים גם ערבים - התנגדו. פחדו מכל יוזמה. המצב המופקר ניחא היה להם.

אז בא קרע בין חברי המרכז שמן השורה לבין הפקידות המלוכדת, וזו האחרונה ניצחה בכל החזיתות חוץ מב"חזית ירושלים". בירושלים התנהלה עבודה יפה. ציבור

23 ליתר דיוק, ארכיטקט. תכנן בתים רבים בירושלים.

24 לימים שופט בית המשפט העליון. בגיליון הראשון של "קוממיות" (כ"ב כסלו תש"ה) מופיעה מודעת ברכה "לחברנו הנאמן ד"ר יצחק קיסטר הי", ברכות מאליפות להתמנותו כשופט, ואולם מיד לאחר מכן באה התוספת "עד כי יבא שילה וישיב שופטינו כבראשונה ויועצינו כבתחילה" - רוצה לומר, אין כס המשפט הזה, החילוני, שהתיישב עליו ד"ר קיסטר, אלא מצב זמני, הממתין לבוא התקופה של "שופטינו כבראשונה". בגיליון ג' של "קוממיות" (כ' טבת תש"ה) מופיעה ידיעה אודות "מסיבת פרידה לכב' השופט ד"ר קיסטר" שעזב את ירושלים, ובמהלכה אמר ראכ"ט שפתח את המסיבה כי "פאגי שמחה בעיקר על כי הכתה שרשים עמוקים בחיים. כבר כיום יכולה פאגי להיות במרכז ההתעניינות של אנשים מכל השכבות. גם עמדה גבוהה כעמדת השופט אינה מוציאה את בעליה ממסגרת פאגי".

25 מידידיו הקרובים של ראכ"ט, ושכן בשיכון פאג"י. ראכ"ט הרבה לדבר על חכמתו, והיה מצטט כמה וכמה משפטי חכמה ששמעם ממנו. הרב פרופ' יהודה איזנברג, בנו של ר' שלמה, היה מתלמידיו של ראכ"ט, וכתב עליו מאמר פרידה רגיש וחכם עד מאוד.

החברים גדל יותר מפי עשרה מכמות שהיה. הייתה תנועה של עבודה, פעולות סעד, הוקם יסוד למשרד קבלני עצמאי, וכן הונח יסוד לחברה פיננסית מממנת פעולות קונסטרוקטיביות. כשנה וחצי היה המזכיר הירושלמי נכנע, תוך כדי חתירות סתר, אל הועד החדש שעבד בדם מיוחד.

בסוף שנת תרצ"ט הופתעו רבים לקרוא בעיתונות הודעה מטעם המרכז של פא"י בת"א לאמור: האנשים: פלוני ופלוני - כאן באו שמות פעילי הועד שמיוזמת המספר - הוצאו מן השורה, אין להם זכות להיקרא ועד פא"י בירושלים, הזכות הבלעדית היא בידי הועד שבראשות המזכיר הממונה. אנשינו שיערו מראש שביום מן הימים תבוא תגובה כזו, והכינו מראש רישיון מנדטורי לקיים ארגון עצמאי בשם: הסתדרות פועלי אגודת ישראל בירושלים פא"י. לאחר ההודעה הנ"ל באה הודעת פא"י בעיתונים, ומאו הוחלט הקרע - שני סניפים בירושלים, הסניף העיקרי - מנותק מן המרכז בת"א. במשך זמן קצר נותק גם סניף חיפה ממרכזו ונצטרף עם פא"י בירושלים. ואולם סניף זה לא החזיק מעמד נגד לחצו של המרכז שפעל בעידוד המוסדות המרכזיים שבישוב.

בעת ההיא, בערך בשנים 41-38, נתחדדו היחסים בין מרכז פא"י למרכז אגודת ישראל על רקע של תלות פוליטית ותקציבים במוסדות הציוניים שבישוב. פא"י הלכה והתקרבה לקראת התלות הזאת, ואילו מרכז אגודת ישראל בראשות הרב משה בלוי ז"ל, עמד בשיטתה של אגודת ישראל מאז ומתמיד - עצמאות מוחלטת ליהדות החרדית. פא"י האשימה את אגודת ישראל בקיפאון רעיוני ומעשי מתוך הזדקנות מנהיגיה, והיה הרבה מן האמת בטענה זו; ואילו פא"י טענה שהיא חותרת לקראת התרחבות והתפשטות וכיבוש עמדות בהתישבות ובשטח המוניציפלי וכד', ועל כן חייבים להשתלב במציאות שהיא נתונה כולה בידי מוסדות הישוב. ברם, יותר משהיה בטענתם הרצון להביא את התנועה למרחב, נחשדו הללו בהסתאבות רעיונית וריצה אחרי מרכבה עשירה, כדי שמלאכתם תיעשה בידי אחרים, והם יוכלו להחזיק במסגרת עצמית שתתפרנס מאדונים אחרים, שכר שירותים שינתנו להם. עיקר השירות - לסלק את אגודת ישראל מן הזירה הפוליטית כגוף עצמאי המתנגד לרעיון הציוני.

פא"י בירושלים התבססה באותן השנים התבססות ניכרת לפי מושגי החיים הציבוריים שבאותם הימים. הקימה מפעלים תעשייתיים בזה אחרי זה שנתנו תעסוקה מכובדת להרבה עשרות חברים, כבשה מקומות עבודה פרטיים שנתנו תעסוקה למאות חברים, פרסמה כתבי עת פריודיים לבריר רעיוני, וארגנה כינוסים ואסיפות רבות משתתפים בירושלים ומחוצה לה, שבהם באה לידי ביטוי עמדה חיה וטבעית לפי היסודות החינוכיים של הקהל החרדי האמון על עצמאות. קיצורה של עמדה זו: כל זמן שהיהדות החרדית אינה יכולה להתקיים ממקורות עצמה, ואינה

מסוגלת לכלכל את צרכיה הציבוריים ולהבטיח זכויות של קיום של כבוד לאנשים האמונים על רעיונותיה, אלא על ידי תלות במוסדות הישוב הנתונים ביד היריב הציוני - אז כל טובת הנאה משם אסורה. תלות זו תרוקן את אגודת ישראל מתוכנה האידיאולוגי ותביאה לידי חיסול, או למה שגרוע מזה - קיום עלוב של "מי שהיה" ועתה הוא קיים בזכות קצבת זקנה ושכר "לא יחרץ"; בראש ובראשונה צריכה תנועה זו לחדש את כוחות נעוריה ולהפעילם, כדי לבצר לה מעמד בכוחות עצמה. לאחר שמעמדה הכלכלי, הציבורי, החינוכי ומעמד מכשירי התעמולה הרעיונית שלה יהו מבוצרים וקיומם מובטח בכוחות עצמה - אז חייבים ראשי התנועה לשתף פעולה גם עם מוסדות הישוב הציוניים בשביל צרכי כלל הישוב, בשביל להאציל מרוחה גם עליהם, וגם בשביל לתבוע ולקבל גם את חלקה גם מן האוצרות שכלל האומה הפקיד ביד המוסדות האלו, בזכות ולא בחסד; למען הגדלת הכח וההשפעה ולא כשכר בעד המעטה של הדמות העצמית. השגת מעמד כזה אפשרית על ידי הזרמת דם חדש בעורקים המנהלים של התנועה, על ידי ליכוד המוסדות ה"ציבוריים" כביכול הדוגלים בשם היהדות החרדית, והפיכתם לכח פועל מרכזי אחד; על ידי הכרזה על מגבית עולמית למען צרכי התנועה ורתימת כל הכוחות המוכשרים להצלחתה; ועוד הוסיפה פאג"י נופך חדש כולו על טהרת ניסיונה המוגבל, שזקקה לדרך דיבור חדשה: קל יותר להשיג סכומים גדולים על ידי רווחים ממפעלים קונסטרקטיביים, מלהשיג סכומים קטנים על ידי מגביות של 'שנור' עלוב.

אמנם פאג"י עצמה הראתה דוגמה במפעליה, והאמינה שאם ילכו גם אחרים עמה בדרכיה תהא ההצלחה בלתי משוערת. רעיונות אלה שהפיצה פאג"י בציבור הנמנה על כלל אגודת ישראל, נקלטו יפה אצל ההמון שנתן לה אימון בבחירות למוסדות אגודת ישראל הארציים, ואילו המנהיגים ה"וותיקים" התיחסו אליהם או כאל התלהבות ילדותית, או (תלוי לפי הרמה האישית והשאיפה הציבורית של המבקר) כאל מסוכנים לקרקר ולקעקע את חזקתם של הידועים בציבור כמנהיגים בעלי ותק שאינם ניתנים לביקורת. מכאן, שלא יכלה להיות הבנה של אמת אף לא עם המנהיגות של אגודת ישראל.

ברם, בעוד שהקרע בין פאג"י לבין מרכז פא"י היה גלוי, ונפרדו דרכיהם פירוד גמור, לא היה הפירוד עם צמרת אגודת ישראל גלוי ונראה. ראשי אגודת ישראל במאבקם עם ראשי פא"י נגד התמכרותם לצינונות בשכר תקציבים, נעזרו אפוא עם אנשי פאג"י במאבק זה, בעוד שמצד אחר לא נתנו להם תמיכה ראויה במה שהיה בידם לתת להם - למען לא יבדלו ויתחזקו יותר מדי. על רקע זה נתגלעו גם סכסוכים שלא בקעו לחוץ בין פאג"י לאגודת ישראל. הנהגת אגודת ישראל גרסה את הרישא של פאג"י, שלא להתמכר ל"עשירים", ולא גרסה את הסיפא - להיעשות "עשירים"

בכח פיתוח היוזמה העצמית. לאחר מכן עברה ההיאבקות בין פאג"י (שמעצם מהותה לא יכלה להשלים עם שום גילוי של הסתאבות ויצירת שיטות מתוך יאוש וחוסר מעש ויוזמה למעשים) לזירה של הועה"פ העולמי של אגודת ישראל. הגורמים המנהלים את המוסד הזה, אעפ"י שהבדילום השקפותיהם מהשקפות אנשי פא"י הבדל קוטבי, נקל היה להם למצוא עמם שפה משותפת לפרקים, ולא יכלו למצוא שפה משותפת מעולם עם אנשי פאג"י, אף על פי ששום חילוקי השקפות לא הבדילו ביניהם לכאורה. אכן, מלחמת חורמה ניהלה פאג"י מאז ומעודה, ועל הכל חזית נגד כל גילוי של שחיתות, בטלנות או סכסכנות אישית, ואותה האינסטנציה "העולמית" לא הייתה נקיה מכל הדברים האלה, והיא מצאה עצמה נפגעת ממאבקה של פאג"י לטיהור יותר מן המאבק של פא"י להטות את התנועה לאפיקי "השתלבות". הם גם ידעו שאת אנשי פאג"י אי אפשר לשחד על ידי שום הסכם שילומים, שכן הנמכת הטון בדרישותיה.

מתחילה הייתה היוזמה של פאג"י נידונה לכשלון חרוץ, שכן קיבלה על עצמה מאבק שלא בכוחם של אנשים פשוטים נגד כל שחיתות העולם, שיודעת להתאחד תמיד בהגנתה נגד כוחות חלוציים אידיאליים. ברם, הוכרעה פאג"י ונפלה לא על ידי אחדות ה"גבאים" שמכל צד שחברו עליה תמיד, כי אם ממקום אחר. השכילו ה"גבאים" בעלי החזקה לרתום לעגלתם מוסד רבני בשם "מועצת גדולי התורה". אנשי פאג"י שמתחילת ברייתם נתחנכו על דרך ארץ ויחס כבוד לרבנים, התאמצו בכל כוחם לשכנע ולהסביר, ואמנם שכנועם והסברם **תמיד** נתקבלו ברצון, ואולם התוצאות למעשה **כמעט תמיד** היו בכיוון הפוך.

כיון שנתחדדו העניינים יותר ויותר, ונסתיימו תמיד במאבק במישור הזה, אז היה המספר, ראשון בין חבריו המיואשים, שהסיק מסקנות מן היאוש הזה. כי אמר: עד כאן! עם רבנים, בין שהם ראויים לשמם ואפילו אינם ראויים, לא נתחיל. ואם נתחיל, לא נצליח. כל שכן שהכישלונות בטוחים אם נמשיך עוד להיאבק בדרך בה נהגנו עד כה - להסביר ולהוכיח את צדקתנו. יש סיכוי להסברה כל זמן שהשומע אינו יודע את העובדות ואין לו דעה שווה אתך; ואולם מה ערך להסברה כשהשומע יודע את העובדות בדיוק כמוך, וגם דעתו כדעתך, ואעפ"י...כ..

עם סיום הכנסיה הגדולה שמשנת תשי"ד בירושלים, הודעתי לועד הפועל העולמי שנבחרתי בו כחבר כי אני מתפטר מכל תפקיד בתנועה זו, לאחר שאיני מאמין עוד בתיקונה, ואיני מאמין כי יש סבר לכל פעולה ציבורית בכל מסגרת שהיא תלויה בתנועה קפואה זו. הצעתי אחר כך לחברי בפאג"י שיניחו את המאבק הבלתי פורה עם אנשי אגודת ישראל, וניצור מסגרת ציבורית חינוכית חדשה בלי יומרות פוליטיות. חברים אלה לא נענו לי בגלל הסנטימנט שלא להפקיר שם 'אגודת ישראל' שהיה

מקודש בילדותם ובבחרותם. אז עזבתי גם את פאג", והפסקתי גם לערוך את "הקול", ואף לא פרסמתי יותר מאמרים בעיתון זה. גם התפטרתי מהנהלת החברה הפיננסית בשם פאג"; לאחר שהתנועה האם בטלה לגבי, איני מוצא עוד טעם להתפרנס מעבודה שאינה לפי רוחי. לא קבלן בנין אני ממהותי, לא מתכנן קונסטרוקטיבי, הכל הייתי כל זמן שזה הוביל אותי לאיזו מטרה קרובה, עכשיו המטרה אינה קיימת עוד. בקיץ תשי"ד סיימתי כל פעילות ציבורית, והתחלתי לבקש סיפוקי ופרנסתי בדרך של פרסום ספרים - עד היום. במשך השנים תש"א-תשי"ד בצד פעילותי הנ"ל, יסדתי ב"ס "שילה" וניהלתי אותה כשמונה שנים. הייתה כאן נימה אישית, הדאגה לילדיי אני. ביקשתי לי ב"ס שיהא כולו של תורה, ושפתו תהא עברית. בירושלים עדיין לא האמינו באפשרות זו. הייתי הראשון בירושלים ביוזמה זו. והיו לציין הישגים מרובים גם בשטח החינוך.

ביה"ס הנ"ל היה פרטי. אף על פי שתחילת יסודו היה מיוזמת פאג", אבל הוצא מרשות ציבורית זו בגלל חילוקי דעות בין חברים על יסוד אידיאולוגי. הייתי פעמים רבות בחו"ל כדי לארגן השקעות במסגרת פעולותיה של פאג", וגם להפיץ רעיונות של פאג" בקרב קהל אגודת ישראל פה ושם. היו לציין הישגים רבים בשני השטחים הנ"ל גם יחד. קניתי נפשות לשתי המטרות. אני משער כי הסכומים שהבאתי לארץ בתור השקעות במסגרת פאג" הצטברו לכדי חצי מיליון דולר לפחות. ומן היום שחדרה הרגשת היאוש בלב השליח מבחינת יעודה הציבורי של תנועתו, מאותה שעה גם ההצלחה המעשית סרה ממנו במסעותיו בחו"ל²⁶...

26 המסמך קטוע כאן, ויתכן שראכ"ט לא המשיך בכתיבה. ראה הערה בראש המאמר.

הכנס השנתי השלישי של 'בית הוועד'

ביום חמישי כ"ז ניסן תשע"ט בין השעות 16:00-20:00 יתקיים הכנס השלישי של 'בית הוועד' באולם ההרצאות של בית הכנסת 'ישורון', רח' המלך ג'ורג' 44 ירושלים, ובו ירצו תלמידי חכמים וחוקרים-תורניים על ענייני הספרות התורנית בדורנו, שימוש מושכל במאגרי המידע התורניים, חידושים בחקר כתבי היד, סוגיות בענייני ההדרה ועריכה בספרות התורנית ועוד.

הכנס מאורגן ע"י **מכון שלמה אומן ויד הרב הרצוג**, בשיתוף עמותת 'בית הוועד'.

הכניסה חופשית, כיבוד קל במקום.